

Šmarje, 22. 6. 2013

Drage tovarišice, spoštovani tovariši,

Vrnimo se z mislijo v čase pred sedemdesetimi leti. Italija je bila že tri leta v vojni na strani Hitlerjeve Nemčije, je pa že močno čutila, da je avantura, v katero jo je pahnil Benito Mussolini, zanjo prevelik zalogaj. Država je bila v glavnem še mirna, razen na severovzodu, kjer se je pojavil oboroženi upor. Najprej v provincah, ki jih je po zasedla in priključila po 6. Aprilu 1941, ko je napadla Jugoslavijo – mislim na Ljubljansko provinco in na Dalmacijo – nato pa tudi v Julijski krajini, ki je od leta 1918 spadala k njenemu matičnemu ozemlju. Posebno v slovenskem delu te dežele je pojav odporiškega gibanja tako vznemirilo lokalne in rimske oblasti, da so v Trstu ustanovile Poseben policijski inšpektorat, podoben tistemu, ki je že pred vojno deloval na Siciliji v boju proti mafiji. Pri nas mafije ni bilo, bili pa so »banditi«, partizanske enote, ki so se fašističnemu režimu postavile po robu z orožjem v roki. Da zatre ta prva žarišča upora, je Posebni inšpektorat začel z neusmiljeno represijsko akcijo in se pri svojem delu posluževal vseh sredstev, predvsem mučenja civilistov. Kljub tem napetim razmeram, so bile oblasti prepričane, da položaj lahko obvladajo, saj so imele na razpolago poleg črnosrajčnikov tudi močne vojaške enote. Nato pa je prišel 10. Julij 1943, ko so se anglo-ameriške enote izkrcale na Siciliji, 25. Julij, ko se je zrušil Mussolinijev režim in je bil sam Duce aretiran, in nato še 8. September, ko je kot strela z jasnega udarila novica, da je rimska vlada kapitulirala, podpisala z zahodnimi zavezniki premirje, izstopila iz zavezništva z Nemčijo in s kraljem na čelu zbežala na jug pod okrilje Anglo-Američanov. V nekaj urah se je italijanski državni ustroj zrušil kakor hiša iz kart. Vojska, karabiniirji, policija so se razkrojili, administrativni aparat je razpadel, poglavitni fašistični veljaki so se razbežali ali se poskrili, in v Istri je od srede septembra dalje prevladalo brezvladje. Hitler je sicer pričakoval italijansko izdajo, pripravljal se je, da bo polotok zasedel s svojo vojsko, ni pa imel na razpolago zadosti čet, da bi to storil iz dneva v dan. V našem prostoru je Wehrmacht zasedla poglavitna mestna središča, ni pa mogla takoj obvladati celotne dežele. V Istri so to praznino skušali izpolniti partizani, ki so prihajali s Hrvaške, prišlo pa je tudi do spontane vstaje

domačinov, posebno Hrvatov, ki so se maščevali za stoletno preganjanje s strani lokalne italijanske gospode. Prišlo je do aretracij, tudi do pokolov: zgodile so se istrske fojbe, ki so terjale okrog 400 življenj. Na začetku oktobra 1943 so se nemške enote toliko organizirale, da so lahko sprožile operacijo, imenovano »Säuberung Istriens« (Čiščenje Istrije), ki se je nato razvila v naslednjih tednih. S pomočjo lokalnih fašistov so zasedle deželo, pobile na tisoče ljudi ali jih odpeljale v koncentracijska taborišča. Istra je doživela strašno nasilje, ki je nato trajalo vse do konca vojne, saj so Nemci smatrali, da je to področje zanje nadvse pomembno s strateškega zornega kota, ker so pričakovali, da se bodo zahodni zavezniki izkrkali na vzhodni jadranski obali in od tu začeli napad na Tretji rajh. Zaradi tega našega ozemlja niso prepustili Mussolinijevi Salojski republiki, ki je kot njihova marionetna država nastala v Severni Italiji, temveč so Ljubljansko in Videmsko pokrajino, s Trstom, Istro in Reko oblikovali v tako imenovano operacijsko cono »Adriatisches Küstenland« (Jadransko primorje), ki so jo upravljali neposredno s svojimi vojaškimi enotami in z Gestapom. Ni slučaj, da so v naše kraje premestili enega od svojih najkrutejših esesovcev, tistega Odila Globočnika, ki je dokazal česa je zmožen že v poljski Galiciji, kjer je organiziral pokol najmanj dveh milijonov Židov.

To kratko zgodovinsko lekcijo sem vam pripravil, drage tovarišice in tovariši, da vanjo umestim dogodke, ki se jih danes spominjamo v Šmarjah. Zaznamovala sta jih upornost naših ljudi in nasilje nacifašistov, ki sta se, ena in drugo tako močno vtisnili v kolektivni spomin, da se nam zdi še danes potrebno obnavljati. Predvsem iz hvaležnosti do tistih mladih ljudi izpred sedemdesetih let, ki so se borili in padli za svobodo, za boljše, pravičnejše življenje. Ko gledam nazaj na obdobje, ki nas loči od njih in njihovega boja, se sprašujem, ali smo njihova upanja tudi izpolnili. Marsikaj smo dosegli: začrtali smo nove meje in si izborili državo, najprej znotraj jugoslovanske federacije, nato pa, ko nam je ta postala pretesna, z osamosvojitvijo. V času Titovega režima smo spremenili socialne odnose, uničili staro patriarhalno družbo, skušali doseči socializem s človeškim obrazom, nismo pa udejanjili prave demokracije in zaradi tega tudi doživeli neuspeh. Po osamosvojitvi leta 1991 smo menili, da je treba vse začeti na novo, se vrgli v objem kapitalizma,

skušali oblikovati pluralistično a tudi potrošniško družbo, in tudi v tem primeru želi uspehe in neuspehe. Vključili smo se v Evropsko Unijo, prevzeli skupno valuto, odprli meje, kar je brez dvoma pomemben dosežek posebno za nas, ki živimo v prostoru, kjer se naš narod srečuje z italijanskim. Doživeli pa smo tudi globalno krizo neoliberalističnega sistema, ki nas je oplazila na strahovit način in nas opozorila, da družba, ki stavi samo na svobodo trga brez vgrajenih mehanizmov za zaščito socialnih pravic, ni pravična in niti perspektivna. Kako v takih razmerah slaviti dan slovenske državnosti? Gotovo ne s fanfarami in z votlo retoriko, saj je jasno, da v zadnjih 22. letih nismo dosegli tisto, kar smo pričakovali. Naše politične elite se pri oblikovanju mlade države niso izkazale, saj so dovolile, da se je v njej razpasla korupcija in celo kriminal, kakršnega v naši zgodovini nismo poznali. Pri tem nočem valiti krivde samo nanje, kajti te elite je nekdo volil in jih potrjeval na oblasti, kar pomeni, da smo za razmere, v katerih smo, bolj ali manj odgovorni prav vsi. Kako iz zagate, v katero smo zabredli, če ne z upanjem, da naš narod še ni iztrošil tiste življenjske sile, ki mu je pred sedemdesetimi leti, dala pogum za boj proti okupatorju? Ni pozabil na vrednote, kot so odgovornost do sebe in družbe, in predvsem ni izgubil tiste mladostnega vstajniškega elana, ki je v zadnjih dvesto letih kar nekajkrat zaznamoval našo zgodovino. Naj naštejemo poglavitne etape tega razvoja: razsvetljenski preporod na prehodu iz 18. v 19. Stoletje, France Prešere in naš kulturni vzpon, tigrovske gibanje, OF, boj proti nacifašizmu in revolucija, osamosvojitvena epopeja in danes vstajniško gibanje. Izhajajoč iz teh temeljev je še mogoče reči: živel Slovenija!